

Ilpo Koskinen, Pertti Alasuutari ja Tuomo Peltonen: *Laadulliset menetelmät kauppatieteissä*. Tampere: Vastapaino 2005.

Menetelmäoppikirjojen markkinoilla suomalainen nukka-vieru kotikutoisuus katosi toistakymmentä vuotta sitten. Enää ei metodiooppia siirretä vain suullisena perinteenä suljetuissa praktikumeissa, tavata opetusmonisteista tai met-sästetä epätasaisista laitossarjoista. Tämä opetusperinne on kanavoitu kaupallisesti kustannettuihin kurssikirjoihin. Ei niin, että muutos merkitsi väistämättä myös edistystä. Niukkojen opetusresurssien aikana melko hyvä kirjatarjonta houkuttelee laitoksia tarjoamaan tenttiä oppimistuloksiltaan edelleenkin selvästi tehokkaamman harjoituskurssin sijaan. Onneksi näin tapahtuu silti vain harvoin, ja tässä suhteessa vanhan, kirjavan perusoppimateriaalin paikan lunastaneet oikeat oppikirjat ovat merkinneet myös edistystä.

Laadullisten menetelmiä käsittelevien yhteiskuntatieteellisten oppikirjojen osalta käännettiin tapahtui 1990, jolloin helsinkiläinen Gaudeamus julkaisi Klaus Mäkelän toimittaman kirjoituskokeelman. Tätä ennen kenttää hallitsivat duopoli-na Martti Grönforsin sekä Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen teokset. Laadullisten tutkimusmenetelmien yleisoppi-kirjoiksi ei näistä silti ollut. Grönfors keskittyi antropologiseen kenttätutkimukseen ja Hirsjärvi ja Hurme haastattelumenetelmään. Tekstintulkinnasta kiinnostuneet politologit taas löysivät Kari Palosen teoksen vuodelta 1988. Mäkelän toimittaman teoksen arvo oli näin jälkikäteen ajateltuna juuri monipuolisuus ja yleiskäyttöisyys, tosin höystettynä toimitetun teoksen tyypillisillä rasitteilla. Oikeastaan vasta Pertti Alasuutarin teos *Laadullinen tutkimus* vuodelta 1993 (2. painos 1994) tarjosi suomenkielisen yhtenäisen yleisesityksen laadullisen tutkimuksen tekemisestä yhteiskuntatieteissä. Sen jälkeen vastaavia, painotuksiltaan toki eroavia teoksia on ilmestynyt useita.

Nyt käsillä olevaa teosta on hyvä arvioida sekä Alasuutarin pioneerityötä että yleisoppikirjojen nousua vasten. Kirja on kirjoitettu kauppatieteilijöille (tai liiketaloustieteilijöille) ja edustaa hyvää esimerkkiä luentomateriaalin pitkälle viedyistä jalostustyöstä. Kaikki tekijät ovat vuosia opettaneet laadullisia menetelmiä kauppatieteiden opiskelijoille. Toisaalta Koskisen ja Alasuutarin tausta on selvästi yhteiskuntatieteellinen, mikä näkyy siinä, että kirjaa voi vaivatta lukea muutkin kuin kauppatieteilijät. Kirjan kokonaisuus on ollut Koskisen vastuulla, ja kirjassa yhdistyvät hyvin yhdenmukaisella tyyllillä esitetyt laadullisten menetelmien yleiset perusteet erityisyseisille suunnattuihin esimerkkeihin, joista on vastannut pääosin Peltonen. Lukijan omasta taustasta riippuu, kuinka hyvin hän pystyy runsasta esimerkkiaineistoa hyödyntämään. Erityisyseisille suunnattujen metodioppikirjojen ongelma ei ”suuren yleisön” kannalta ole silti useinkaan se, että lukijat olisivat kyvyttömiä näkemään oman oppialansa toisen oppialan esimerkkien läpi. Pahempi ongelma on se, että varsinkin kokemattomat lukijat ryhtyvät kuvittelemaan, että oppiaineilla on omat metodinsa. Tähän ei ehkä ole syytä ottaa jyrkkää kantaa, mutta pääsääntöisesti metodit ovat aika lailla liikkuvaista sorttia.

Kirjoittajat ovat tästä hyvin tietoisia, mutta erityisyseisönsä vuoksi eivät sitä varsinaisesti korosta.

Politiikan tutkimuksen näkökulmasta kirja on esimerkiksi keineenkin varsin käyttökelpoinen, varsinkin niille, joiden tutkimus kohdistuu organisaatioihin. En tarkoita tällä varsinaista organisaatioiden tutkimusta vaan pikemminkin viitataan kontekstiin. Monet politiikan ja hallinnon ilmiöt tapahtuvat organisaatioissa, ja vaikka tutkimus ei lähtisi organisaatioteoriasta, useat kirjan esimerkeistä kertovat valaisavalla tavalla organisaatiokontekstin tuomista metodisista haasteista. Esimerkiksi päätöksenteon tutkimuksessa on tavallista, että liikeyrityksen johto haluaa antaa omista päätöksistään mahdollisimman rationaalisen kuvan. Sama pätee myös viranomaispäätöksentekoon tai poliittisiin päätöksiin. Poliitikassa tapahtuu paljon sellaista, josta toimijat mielellään vaikenavat (toisaalta tämä voi olla vieläkin suurempi ongelma yritysmaailmassa). Suullisen informaation ohella sama pätee joiltakin osin organisaatioiden tuottamaan dokumenttiaineistoon. Ääriesimerkkinä kirjassa viitataan entisen DDR:n arkistolaitokseen, joka organisoii jopa Martti Lutherin arkiston palvelemaan puolueen päämääriä ja tukemaan DDR:n valtion lainmukaisuutta ja historiallista välttämättömyyttä. Aina ei mennä näin pitkälle, mutta arkistonlukutaitoa tarvitaan niin valtiopäiväasiakirjojen kuin vaikkapa rikostilastojen tulkinnessa. Kuten kirjoittajat osuvasti huomauttavat, tutkijan täytyy varoa, ettei hän kritiikkimästä rakenna (tai, mikä pahempaa, käsitteellistä) tutkimustaan olemassa olevan aineiston luokitusten mukaisesti.

Koskinen, Alasuutari ja Peltonen toteavat kirjansa esipuheessa, että keskinäisessä työnjaossa Alasuutarin vastuulle on jäänyt esitystä organisoivien keskeisten käsitteiden esitle. Jo aikaisemmasta menetelmäkirjasta tullut tutkimusorientaation perusjako fakta- ja näytenäkökulmaan on yksi näistä keskeisistä käsite-erotteluista, jonka varaan moni laadullisten tutkimusmenetelmien kurssi on tänäkin päivänä rakennettu. Keskeinen kysymys on, mistä tutkittavan aineiston katsotaan kertovan. Onko kyse ulkoista todellisuutta kuvaavasta aineistosta vai voidaanko aineiston viittaukset ulkomaailmaan ohittaa ja keskittyä tutkimaan aineiston sisäistä todellisuutta, sitä millä tavalla aineisto jostakin aiheesta puhuu? Tämä metodologisesti hyvin keskeinen erottelu tuottaa vaikeuksia yhä uusille opiskelijasukupolville. Lukemani perusteella sanoisin, että käsite-erottelu ja etenkin näyteen käsite avautuvat paremmin kuin Alasuutarin aikaisemmassa teoksessa. Tosin vieläkin jäi parantamisen varaa. Ehkä kyse on juuri näyteenä käsitteenä ja siihen sisältyvästä luonnontieteellisestä analogiasta. Itse olen joskus yrittänyt korvata näytenäkökulman tulkinnanäkökulman käsitteellä ja ajatellut, että kysehän on nimenomaan siitä, että näytenäkökulmassa tutkimus keskittyy tutkittavien ihmisten tapaan tulkita maailmaa – tai paremminkin heille tarjolla oleviin ja tilanteeseen nähden legitimeihin tulkintatapoihin. Tällöin myös fakthanäkökulmalle tyypilliset kysymykset valehtelusta tai asioiden kaunistelemisesta menettävät ainakin jossain määrin merkityksensä.

Käytin yllä ilmausta ”jossakin määrin”. Koskisen, Alasuutarin ja Peltonen ansioksi on ilman muuta luettava se, että he Alasuutarin perusteokseen verrattuna korostavat sel-

vemmin fakta- ja näytenäkökulmien yhteenkietoutumista. Sama aineisto voi edustaa sekä kuvausta aineiston ulkopuolisesta tutkimuskohteesta että esimerkkiä tulkintatavasta. Samoin tulkintatapoihin voidaan liittää tulkitsijoiden ”objektiviivisia” ominaisuuksia, kuten koulutus, sukupuoli tai sukupolvi. Samoin kirjoittajat tekevät hyvin selväksi, ettei näytenäkökulman omaksuminen oikeuta tutkijaa ohittamaan reaktiivisuuden ja aineiston autenttisuuden ongelmaa. Toki voidaan aina vedota siihen, että tutkitaan tutkijan läsnäolon vaikutusta tulkintatapoihin tai tutkijan läsnäolon vaikutusta läsnäolon vaikutuksesta käytyyn keskusteluun jne. Selvää on, että tällainen regressio ei tuota järkevää tai kovin informatiivista tutkimusta. Sen sijaan reaktiivisuuden ottaminen vakavasti myös näytenäkökulmaa käytettäessä pitää tutkimuksen kiinni sisällöllisesti mielekkäissä kohteissa ja luo keskusteluyhteyden myös niihin laadullisia menetelmiä vierastaviin tutkijoihin, joille reaktiivisuus ja aineiston laatu ovat tutkimuksen lähtökohia.

Sekä tähän saakka julkaistussa suomenkielisessä laadullisia menetelmiä käsittelevässä kirjallisuudessa että laadullisia menetelmiä koskevassa keskustelussa on painotettu näytenäkökulmaa. Takavuosilta muistetaan varsinkin Erik Allardtin huoli siitä, että laadullisen tutkimuksen voimakas nousu 1980- ja 1990-luvuilla uhkasi peittää alleen mm. yhteiskunnan rakennetta koskevat kysymykset. Niin voimakkaasti erilaiset diskurssianalyysit ja kulttuuristen jäsenysten etsintä leimasivat suomalaisista tutkimusta, että ei ollut mikään ihme, jos rakennepuolen tutkijat hermostuivat. Tilanne on edelleenkin se, että laadulliset menetelmät assosioidaan juuri näytenäkökulmaan. Koskisen, Alasuutarin ja Peltosen kirja on tässä suhteessa jonkinlainen poikkeus (myös Alasuutarin aikaisemmasta teoksesta), koska suurin osa kirjasta on omistettu faktanäkökulmalle. Taustalla on pedagoginen motiivi. Faktanäkökulman avulla on helpompi esitellä laadullisia menetelmiä perustutkinto-opiskelijoille kuin hyppäämällä suoraan näytenäkökulmaan. Kirjan näytenäkökulmaisuus on tarkoitettu selvästi pidemmälle ehtineille opiskelijoille ja jatko-opiskelijoille.

Faktanäkökulman saama asema lähentää kirjaa perinteisiin metodikeskusteluihin reaktiivisuudesta, validiteetista ja reliabiliteetista, lähdekritiikistä, päättelyn kontrollista ja yleistämisestä. Kirjassa on lisäksi erityinen metodologia-jakso, jossa käydään läpi laadullisen aineiston tulkintaa ja johtopäätösten tekoa. Myös tässä jaksossa korostuu kurin-alaisen analyysin ja tutkimusasetelman merkitys. Vaikka kyse olisi näytenäkökulman mukaisesta lähestymistavasta, kirjoittajat pitävät kiinni tieteellisen päättelyn periaatteista eivätkä kannusta ”postmoderneihin” kokeiluihin, kuten esimerkiksi Sagen julkaisema, massiivinen *Handbook of Qualitative Research*. Ironista kyllä, luonnollisista tilanteista kertovia aineistoja korostava näytenäkökulma on, kuten Pertti Töttö on osuvasti huomauttanut, lähellä Wienin piirin empirististä tieteenfilosofiaa – olematta kuitenkaan valesuista positivismia. Ilman mitään tieteenfilosofista ketunhantääkin voidaan sanoa, että laadullinen tutkimus on konkreettisemmin empirististä kuin tilastolliset tutkimustavat. Poliitiikan tutkimuksessa tämä käsitys on vielä ilmeisen harvinainen, koska politiikan tutkijoille suunnatuissa laadullisen tutki-

muksen esityksissä korostetaan tavan mukaan joko kokeellisesta tai tilastollisesta tutkimuksesta tuttuja menettelytapoja, kuten kausaalipäätelyyn tähtäviä vertailuasetelmia tai havaintomäärien kasvattamista muuttuja-analyysin sallimiseksi. Esimerkiksi *A New Handbook of Political Science* samastaa laadullisen politiikan tutkimuksen vertailevaan tutkimukseen. Usein ollaan lähtökohtaisesti tekemisissä jo valmiiksi melko abstraktien havaintojen kanssa. Vaikuttaa siltä, ettei politiikan tutkimuksessa ole ainakaan laajalti uskallettu olla riittävän empiriisiä. Koskisen, Alasuutarin ja Peltosen kirjan hyöty voisi olla juuri tämän näkökulman leviittämisessä perinteisen metodologisen keskustelun keinoin.

Fakta- ja näytenäkökulman erottamisen lisäksi toinen Alasuutarilta periytyvä metodologinen painotus liittyy analyttiseen induktioon. Analyttinen induktio eroaa tilastollisesta päättelystä siinä, että toisin kuin tyypillisyyksiin ja todennäköisyyksiin keskittyvä tilastollinen analyysi se ei salli selitysmallista poikkeavia havaintoja. Alasuutarin aikaisempia painotuksia on nyt selvästi lievennetty. Vaikka kirjoittajat periaatteessa hyväksyvät induktion ja pitävät sitä oikein käytettynä varsin hedelmällisenä tapana edetä havainnoista tulkintaan ja teoriaan, he esittävät myös erilaisia vaihtoehtoja laadullisen tutkimuksen päättelyongelmaan. Jakso ei ole kirjan keskeisimpiä ja on kirjoitettu niin tiiviisti, että siitä ei varsinaisesti ole tutkimuksen tekijälle apua ilman viitteiden kautta tapahtuvaa lisäopiskelua. Samalla se kertoo painotuksesta: vaikka kirja on poikkeuksellisen laaja-alainen ja oppinut, se ei varsinaisesti pyri opettamaan laadullisen aineiston analyysiä. Tämä tutkimuksen käsityötaito jää edelleenkin harjoituskurssien kansanperinteeksi.

Kirja toimii hyvin itsenäisenä oppikirjana, mutta parhaan hyödyn – etenkin kauppatieteiden ulkopuolella – siitä saa harjoituskurssin yhteydessä, jolloin tiiviisti esitettyjä metodologisia jaksoja voi paremmin avata ja käyttää kirjaa kurssin tarpeisiin valikoiden ja oman alan esimerkkejä lisäillen. Perusratkaisujensa osalta kirja on hyvin läheistä sukua Alasuutarin *Laadulliselle tutkimukselle* ja joissakin tapauksissa näiden teosten lukeminen rinnakkain voi olla hyödyllistä.

JURI MYKKÄNEN